

Bir İdeal Kent Felsefesi Olarak Ütopya ve Bir Ütopya Denemesi Olarak “Bayburtopia”

Şükrü NİŞANCI*

Fatih UÇAN**

Öz

Kent gibi bazı kavramlar vardır ki insanların hayatı önem verdikleri konuların ortak ilgi alanını oluşturur. Başka bir anlatımla kent sadece mimarinin, mühendisliğin değil en az bunlar kadar ekonominin, ahlakın, felsefenin ve dinin temel ilgi alanlarından biri olarak geçmişten günümüze değin önemini korumuştur. Kentler sadece korunma, barınma mekânları değildir, insanın kendini gerçekleştirme, ahlaki olgunluğunu tamamlama açısından vazgeçilmez öneme sahiptir. İnsanlar önce kentleri, sonra da kentler insanları inşa eder. Çalışma, bir yönü ile bu karşılıklı ilişkiden hareketle geliştirilen Ütopyacı geleneği konu edinmektedir. Antik Yunan’dan Modern döneme kadar ortaya konulan ütopyacı gelenekten yola çıkarak Bayburt üzerinden mütevazı bir ütopya denemesine teşebbüs edilmektedir. Sonuç olarak Ütopyacı geleneğin, modası geçmiş ve hayaller silsilesi olmadığı, Bayburt özelinden hareketle Türkiye’de kent sorunlarının çözümü için alternatif bir yol olabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Thomas More, Kent, Bayburt.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Utopia as an Ideal City Philosophy and as A Utopia Experiment “Bayburtopia”

Abstract

There are some concepts such as the city that create the common domain of the subjects that people care about. In other words, the city has retained its importance from the past to the present not only as much as architecture, engineering, but also as one of the main areas of interest of the economy, morality, philosophy and religion. Cities are not only places of protection and shelter, but they also have an irrevocable significance for self-realization and moral maturity of the people. First people build cities, then cities build people. The study deals with the utopian tradition developed from one aspect of this mutual relationship. Starting from the utopian tradition of the ancient Greeks until the modern period, it is attempted to make a modest experiment over Bayburt. As a result, it is emphasized that the utopian tradition has become outdated and the vista is gone, but Bayburt may become an alternative way to solve urban problems in Turkey.

Keywords: Utopia, Thomas More, City, Bayburt.

Article Type: Research Article

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sukrunisanci@atauni.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002- 3161-065X

** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fatih.ucan@atauni.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-1448-4953

1. GİRİŞ

Kavram olarak 16. yüzyılda Thomas More tarafından keşfedilen Ütopya, bir olgu olarak Antik Yunan felsefesinin ana damarlarından biridir ve hatta en özel ilgi alanıdır. Platon'un Devlet'i ve Aristo'nun Politikası'nın ana teması erdemli yaşamdır. Siyaset (politika) kentle ilgili şey demektir. Buna göre erdemın ana rahmi, siyasetin şekillendiği kentsel dünyadır. Kısaca Antik Yunanın önemli filozofları "öyle bir kentsel yaşam (düzen) üzerinde düşünüp bunu hayata geçirelim ki bu yaşam dünyasına gözünü açan insan; estetiğe, doğruya, erdeme doysun, karakteri bunlarla yoğrulsun" (Arslan, 2017: 317-322) şeklinde oldukça manidar ütopyik¹ düşünceler geliştirmişlerdir.

Kentsel yaşamdaki statülerin dağıtılması, çarşı-pazar ilişkilerinin düzenlenmesi hatta kentin nüfusunun en baştan belirlenmesi gibi biraz da totaliterlik içeren düşüncenin temelinde daima erdemli insanın yuvası olacak ideal kenti inşa etme kaygısı vardır. Daha sonra Thomas More, Tommaso Campanella gibi modern dönem ütopyacı düşünürlerinde kent planlamacılığının en ince ayrıntılarını veren örneklerle rastlamaktayız. Thomas More'un "öylesine düzenli, insani kentler kurulacaktır ki temel felsefe aynı olduğu için bir kenti gören bir kimsenin diğerini görmeye ihtiyacı kalmayacaktır" (More, 2016) demesi tek başına kent felsefesinin Batıdaki önemini ortaya koymaya yeter. Batıda yüzyıllardır geçmiş olan bu felsefe elbette yaşamda karşılığını bulmuştur. Bir kapısı bahçeye diğeri sokağa açılan, birbirinin aynı olan evlerden oluşan kentsel ütopyanın, "bahçe-kent" şeklinde İngiltere'de yaşama geçmesi tesadüfi değildir. Çünkü Ütopyanın yazarı aslen İngiliz'dir. Avrupa kentlerinin en tipik özellikleri olan geniş meydanlar ve bulvarlar Platon'dan beri yüzyıllardır özenle işlenen kent felsefesinin doğal bir sonucudur.

Tüm bu usavurum ve çıkarımlara dayanarak, bu çalışmanın amacı kentleşme sorunlarının katmerleşerek arttığı Türkiye'de mevcut sorunların felsefi bağlamını tartışmak, daha doğrusu; felsefesiz kentleşmenin bedellerini hatırlatmak ve böylece kentleşme felsefesinin hayati önemini vurgulamaktır. Türkiye'de, hukukun, siyasetin, dinin hatta spor ve kültürün felsefi bir gelenekten mahrum olduğu inkârı mümkün olmayan bir gerçektir. Söz konusu alanlardaki felsefesizliğin üretmiş olduğu karmaşa, yozlaşma, sağlık vs. bu alanlarda az çok bir bilinçlenme halesi meydana getirmeye başlamışsa da kentleşme alanında benzeri bilinçlenme emareleri hala göze çarpmamaktadır. Türkiye'de son zamanlarda hayli revaçta olan ve bir başarı hikâyesi olarak zaman zaman kendisine referanslar yapılan "kentsel dönüşüm" politikaları ve uygulamaları bu hipotezin zayıflığına değil, tam tersine hayati önemine delalet eder. Sürekli olarak yapıp, beğenmeyip yıkarak yenisini yapmamak yani "kentsel dönüşmemek" için ütopyacı gelenekten yararlanmaya ihtiyaç vardır. Birbirine yakın nüfusa sahip Paris ve İstanbul'un yaşanabilirlik endeksleri arasında Paris lehine farkların oluşması, Türkiye'nin mühendislik ve mimari konusundaki mahrumiyetini değil, temelde kent felsefesi demek olan "ütopyacı düşünme" ihtiyacını açık etmektedir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. Din, Ekonomi, Devlet ve Felsefenin Ortak Konusu Olarak Kent

Kent/Şehir gibi bazı kavramlar vardır ki bunlar insanlık için önem arz eden konuların ortak noktasını teşkil eder. Bu yönüyle kent; dinin, ekonominin, devletin ve felsefenin başat ilgi alanını oluşturur. İnsan ve kent ilişkisi adeta tarihin bilinmeyen dönemlerine kadar geri giden varoluşsal bir

¹ Burada "ütopyik" kelimesi kötileyici (pejoratif) anlamda kullanılmamıştır.

ilişkidir. “Biz ev inşa ederiz sonra da evler bizi” sözü eski Yunana kadar uzanır. Kent sosyolojisinin kurucu isimlerinden Robert Park bu gerçekliği şu ifadelerle özetlemiştir:

“İnsanlık, kendini daha gelişmiş hayvanlardan ve ilkel insandan ayıran özelliği olan entelektüel yaşama ilk kez kent ortamında yani kendi inşa etmiş olduğu dünyada kavuştu. Zira kent ve kentsel mimari insanın, içinde bulunduğu dünyayı kendi arzuladığı şekle sokma çabasının genel anlamda en tutarlı ve en başarılı anını temsil eder. Ama insanın vücuda getirdiği dünya olarak kent, bundan böyle yaşamaya mahkûm olduğu dünyadır. İnsan belki de bu yüzden şehri inşa ederken kendisini de yeniden inşa etmiş olur (Harvey, 2008: 195).

“İnsan kentini bilmeden, kendisini bilemez”. İnsan ve kent ilişkisi özellikle modern dönemler için genellikle olumlu bir içeriğe sahiptir. Burjuva kesimlerinin özlemini yansıtan “şehrin havası insanları özgürleştirir” sözü günümüz hâkim paradigmasını yansıtır. Ancak mesele hiç de bu kadar yalın ve tek yönlü değildir. Modern kent bir açıdan da karmaşa ve kuralsızlık yeridir. Kırsala nazaran kentlerde yaygınlık gösteren intihar vakaları, insanlık olarak “kent hallerinin” henüz arzu edilebilir bir şekle sokulamadığını ve kentsel yaşamın insanlık için temel problematik olduğunu göstermektedir.

Kent, dinin, sanatın ve kültürün kadim ilgi alanlarından biridir. M.Ö 3. yüzyıla ait bir vesikada eski Mısır tanrısı Ptah’ın sıfatlarından biri de “kent” olarak belirtilmiştir (Çelik, 2014: 30). Büyük İskender’in Mısır’ı ele geçirerek kendisini Mısır tanrısı Firavun olarak ilan etmesi ve kendi ismini verdiği bir kent kurması (İskenderiye) din-devlet ilişkileri bağlamında şehrin önemini pekiştirmektedir. Başka bir ifade ile kent; ahlakın, sanatın ve felsefi düşüncenin geliştiği, insanın varoluşsal hedeflerini en üst düzeyde karşılayan mekândır (Çelik, 2014: 30-31). Kentin insan üzerindeki etkisi o kadar geniş alanlara yayılmıştır ki, insan, “insanlar mı kentleri kurar yoksa kentler mi insanları” sorusunu sormaktan kendisini alamaz.

Saint Augustinus’un “Tanrı Kenti” isimli eseri de kentlerin dini anlayışta ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hristiyanlığın simge azizlerinden Augustinus, ilk katil olarak bilinen Kabil ve oğullarını “dünya kenti”nin, Habil ve oğullarını ise “Tanrı Kenti”nin temsilcileri olarak tanımlamıştır (Augustinus, 1909: 54-58). Urfa Göbeklitepe’de arkeolojik kazılar yapan Alman Arkeolog Dr. Klaus Schmidt’in “önce tapınak geldi, sonra kent” tespiti din ve şehrin neredeyse ikiz gerçeklikler olduğunu göstermektedir (Taşçı, 2014: 55).

İslam dininin kente bakışı ile ilgi öne sürülebilecek çeşitli argümanlar bulunmaktadır. Örneğin Kur’an’da adı geçen yirmi beş Peygamberin tamamının ilk kentlerin kurulduğu bölgelerde yaşamış olması, din ve kent arasındaki yakın ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Kuran’da Mekke’nin “kentlerin annesi” (ümmü’l-kura) olduğu ayeti (Şuara: 7) İslam’ın din açısından kente verdiği öneme işaret eder. “Erkeklerin kadınlar üzerinde egemen olduğunu” belirten başka bir ayet olmasına rağmen “kentlerin babası” yerine “kentlerin annesi” tabirinin kullanılmasında çok ince bir anlam sezilmektedir. Baba; gücü, kuvveti, söz geçirmeyi, tahakkümü; anne ise şefkati, merhameti simgeler. Dünyada, anne gibi insanı kucaklayan kentler vardır. Orada doğmasanız bile ilk gittiğinizde dahi sanki orada doğmuşsunuz, büyümüşsünüz gibi sizi kendine çeken kentlere Viyana, Freiburg ve Paris örnek verilebilir. İnsanda telaş, korku yabancılaşma oluşturan adeta insanın üstüne üstüne gelen “baba kent”lerin örnekleri daha çoktur. New York, Tokyo ve neredeyse tüm uzak doğunun metropoliten kentleri “baba kent” figürünün eksiksiz portresini sunmaktadır. Bir asır önce İstanbul saç-başı biraz dağılmış, derbeder bir görüntü sergilese de, o da “anne kent” özellikleri göstermekteydi. Günümüzde ise dikey mimarinin kurbanı olarak yaşlanmış çekilmez baba gibi, her gün başka bir kasvet ürettiği söylenebilir.

Kentin önemine işaret eden İslam dini “Şehre doğru koşarak gelen bir adam” (Yasin:20) ayeti ile kentle hakikat ilişkisini ima etmekte, kentten kaçarak mağaraya sığınan gençler rivayeti de, gerçekliğin bozulmasını telmih etmektedir. Yusuf Peygamberin kırsaldan gelen kardeşlerinin gözünde “aziz” konumuna yükselmesi, yerleşik bir devlet ve kentle ilgili yüksek bir görevde bulunmasıyla ilgilidir.

Kent ve devlet/medeniyet arasında da çok yakın münasebet bulunmaktadır. İbn-i Haldun medeniyetlerin doğuş ve çöküşünü kent kavramı etrafında açıklamaktadır. Benzer şekilde çağların en büyük filozofu olarak kabul edilen Platon’un düşüncelerinin merkezinde de kent vardır. İdeal kent arayışının sonucu olarak baş gösteren ütopyacılık geleneğinin ilk halkası Platon’un Devlet kitabıdır. Onun önemini gün yüzüne çıkaran Farabi’nin “El-medinetü’l Fazılası” bu geleneğin önemli bir halkası olarak görülmektedir.

2.2. Bir Kent Felsefesi Olarak Ütopya

2.2.1. Modernite Öncesi

Türkçede ütopya kelimesinin çağrışımları genellikle pejoratifdir. Kavram; “ham hayal”, “boş” “ipe sapa gelmez fikir”, “makul ve rasyonel olmayan”, “uygulanması imkânsız şey” gibi olumsuzluk ifade eden anlamlarda kullanılmaktadır. Yunanca “yok” anlamına gelen “ou (u)” ve “yer” anlamına gelen “topia” sözcüklerinin birleşiminden oluşan ütopyanın, onu icat eden Thomas More tarafından çift anlamlı kullanıldığı sezilmektedir. Çünkü burada bir cinas söz konusudur. “Ou” (olmayan) ekinin sestesi “eu” (iyi) dur. Ou topia (ütopya) pekâlâ Eu topia (Etopya) olarak da okunabilir. Böylece olmayan yer, “iyi yer”e “şanslı yer”e dönüşmüş olur (Yalçınkaya ve Ören, 2015: 359; Öztürk, 2006: 27).

İdeal ve mükemmel bir kent modeli sunan ütopyacılık, Thomas More’un Ütopya eseriyle başlatılsa da aslında bunun kökleri Antik Yunana kadar geri götürülmektedir. Kent ve ütopya figürleri uzun zaman önceden beri iç içe geçmiş durumdadır. İlk vücut bulduklarında ütopyalar belirgin olarak kentsel bir muhtevaya sahiptir. Yani Thomas More eserine Ütopya ismini vermeden öncede de kent ve ütopya arasında bağ kurulduğu söylenebilir. Platon, ideal yönetim biçimlerini kapalı bir toplum modeli olarak inşa edilen Cumhuriyet’inde öylesine örmüştü ki, kent ve yurttaş kavramları adeta iç içe geçmiştir (Harvey, 2008: 192).

Ütopyacı geleneğin Batı’ya özgü olduğu söylenebilir. Batı dışındaki toplumlarda genellikle dini evren tasvirlerine iliştilmiş mükemmellik hayallerinin değişik türlerine rastlanır. Bu toplumlarda ütopya yazmaya, yazılanları eleştirmeye böylece bu temaları zenginleştirip geliştirmeye dönük pratikler görülmemektedir (Kumar, 2005: 57). Ütopik denilecek düşünce kırıntıları varsa bile bunlar ya çok uzak bir geçmişe ya da çok uzak bir geleceğe aittir. Örneğin bir Müslüman için “asr-ı saadet” ve mehdilik bu iki ucu ifade eden ideal kurgulardır. Bu ideal kurgulara inanan insanlar, söz konusu kurgular ile yaşamları arasında somut bir bağ kurmakta zorlanırlar.

Edebi- felsefi bir geleneğin ürünü olarak ortaya çıkan ütopyaların toplumsallık işlevi “olmayan yer” sıfatının önüne geçmiştir. Mesela Hudson, ütopyaların şu fonksiyonlarına dikkat çekmektedir:

1. Bilişsel fonksiyon
2. Eğitsel mitografik fonksiyon
3. Gelecekte ümitli olma, insanlara ümit bahsetme fonksiyonu
4. Tarihi değiştirme ve dönüştürme fonksiyonu

Levitas bunlara beşinci bir fonksiyon olarak, “artan hoşnutsuzluklar, bozulma, düzensizlik ve eşitsizlikten duyulan rahatsızlığı ifade etme” fonksiyonunu da eklemiştir (Öztürk, 2006: 2-3).

Kuşkusuz ütopyaların bu fonksiyonlarına başka ilaveler de yapılabilir. Bu çerçevede asıl vurgulanması gereken nokta, ütopyaların çoğunlukla ulaşılamaz gibi addedilen hedeflerinin ütopyik düşünce ve tutumların en sonunda işe yaramaz olduğu şeklinde yorumlanmasının doğru olmayacağıdır. Klasik ütopyaların, mevcut düzenden daha iyi bir düzen fikrini canlı tutması ve böylece daha iyi bir dünyanın motivasyon kaynağı olması başlı başına bir değer içerir.

Kısaca ütopyalar politik ve ekonomik olarak toplumun geldiği noktada toplumun ortak iyiliği için mevcut durumla hesaplaşma fikrini diri tutarlar. Çünkü hiçbir toplum ya da düzen sadece ekonomik ve siyasal amaçlarla/çıkarlarla ayakta kalmaz. Bu yönüyle ütopyalar aslında mevcut düzenin, yaşanan realitenin eleştirisidir. Mevcut düzenin eleştirisine yönelik bir başka çaba da Kelile ve Dimne örneğinde görülebileceği gibi fabl tarzı mesellerdir (İbnü’l-Mukaffa, 2015).

Ütopyik düşünceler genellikle “kamu yararı” düşüncesinin başat olduğu zihniyet dünyalarının ürünüdür. Liberal düşüncenin hâkimiyetini ilan ettiği günümüzde “kamu yararı”, “ortak iyi” gibi kavramların gözden düştüğü muhakkaktır ama aynı gelenek içinde bireyin kontrolsüz yükselişini sorgulayan temalar, bu bakışın arızalı yönlerini açık hale getirmektedir. Mesela Macpherson, liberalizmin “sahiplenici bireycilik”e dayandığını ve günümüzün sorunlarının temelinde kaynağının bu olduğunu vurgular. Bireyin kendi kapasitesi/kazanımları konusunda hiç kimseye ve topluma bir borç hissetmemesi, yani oldukça atomize birey anlayışı kamusal insanın çöküşü anlamına gelmektedir. Modern toplumlarda aşırı bireyselleşmeden kaynaklı sorunların iyileştirilmesinde ütopyaların toplumu bir bütün olarak ele alan bakış açıları çok önemi bir eğitim referansıdır (İspir, 2008: 30).

Ütopyacılığın ilk referans kaynağı daha önce ifade edildiği gibi kuşkusuz Platon’dur. Antik Yunan’ın bu büyük filozofuna göre kent insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak ve refahı sağlamak için değil, asıl olarak insan-ı kâmilî ortaya çıkarmak için gereklidir. Kısaca ona göre doğru inşa edilmemiş kent yoksa insani erdemlerden söz edilemez. Sonucu totaliter uygulamalara varsa da onun ideal kent tasarımında ısrar ettiği erdem kaygısının bir sonucudur. Ona göre erdemli kent, gelişigüzel, hasbelkader ortaya çıkan bir mekânsal alan değildir, onun nüfusu, meslek grupları ideal bir şablon olarak belirlenmeli ve bu yapı öylece korunmalıdır (Platon, 2017: 264).

Platon ideal bir kentin nüfusunu 5040 olarak açıklar ve bu nüfusun üç sınıfa ayrılması gerektiğini belirtir. Anlaşılan o ki Platon’da meskenler sadece barınak olarak, kentler ise sadece iş bölümünün zorunlu kıldığı mekânlar olarak görülemez. Platon’un Devlet kitabı, devletin askeri, siyasi olarak güçlenmesinin yollarını değil, insanın ahlaki bir varlık olarak olgunlaşması için kentin varlığı ihtiyacını vurgulamak için yazılmıştır. Kentteki mesleklerin belirlenmesi ve nüfusun da kesin bir sayı olarak belirlenmesinin arkasındaki motif, maddi zenginlik, konfor değil, insan-ı kâmilin ortaya çıkma düşüncesi idi. Platon kentin erdemli olabilmesi daha doğrusu erdemli insana ev sahipliği yapabilmesi konusunda en kritik vurguyu yönetici konusunda yapar. Ona göre bir kentin yönetimi mutlaka filozoflara bırakılmalı bu mümkün değilse yöneticiler filozof yapılmalıdır.

Platon’un ayak izlerine basarak fikirler geliştiren Farabi kentleri erdemli kent ve bunun dışındakiler diye temelde iki kategoriye ayırmaktadır. Ona göre erdemli kent bir örnektir, tek bir formatı vardır yani onun tanımlayıcı kriterleri bellidir. Erdemsiz kentler sayısız olmakla birlikte başlıca dört şekilde ortaya çıkmaktadır (Farabî, 1990: 212).

Cahil, fasık, mubaddala (karakteri değişmiş) ve dalla (yanlış görüş içinde bulunan) şekilde kategorize edilen bu kentlerin ilkinde Platon'un devlet adlı eserinde rastlanabilir. Ancak buradaki orijinal sınıflandırma değiştirilmiş ve çeşitlendirilmiştir ve tabii ki fiilen kullanılan kavramlar da İslami kavramlardır (Farabî, 1990: 212).

Selefi Platon gibi Farabî'de erdemli bir kent için her şeyden önce ve her şeyden çok kent yöneticisinin nitelikleri üzerinde durmuştur. Kent yöneticisi olma yeterlilik kriterleri olarak doğuştan sahip olunması gereken on iki, sonradan elde edilmesi gereken altı özeliğin bulunmasını şart koşturmuştur. Farabî, yöneticinin nitelikleri konusunda aşırı idealist olduğunu fark ederek doğuştan sahip olunan özelliklerin altısının bir insan da bulunmasını da yeterli görererek diğerlerinin danışmanlar yardımıyla telafi edilebileceği görüşünü benimsemiştir. Sonradan kazanılması şart koşulan özellikler konusunda ise herhangi bir tenkisat (kısıntı) ihtiyacı hissetmemiştir. Şehrin yönetiminde doğuştan sahip olunması gereken özellikler ve sonradan kazanılması gereken mezzetler Tablo 1 de sıralanmıştır (Farabî, 1990: 78-79).

Tablo 1. Farabî'ye Göre Şehrin Yönetiminde Doğuştan Sahip Olunması ve Sonradan Kazanılması Gereken Özellikler

Doğuştan sahip olunması gereken özellikler	
1	Organları bakımından tam ve eksiksiz olmak
2	Kendisine söylenen her şeyi iyi anlama ve idrak edebilmek
3	Anladığı, gördüğü, duyduğu, idrak ettiği şeyleri zihninde saklayabilmek
4	Uyanık ve zeki olmak
5	Zihinde bulunan bir şeyi tam bir açıklıkla ifade edebilmek için güzel konuşmak
6	Bilgi edinmeyi ve öğrenmeyi sevmek
7	Tabiatı gereği doğruluğu ve doğru insanları sevmek, yalandan ve yalancılardan nefret etmek
8	Tabiatı gereği yeme, içme ve cinsel zevklerin peşinde koşturmak
9	Yüksek ruhlu olmak ve şerefi, ululuğu sevmek
10	Altın, gümüş ve benzeri dünyevi şeylere önem vermemek
11	Tabiatı gereği adaleti ve adil kişileri sevmek, baskı ve zulümden nefret etmek
12	Yapılmasını gerekli gördüğü konularda azimli ve kararlı olmak
Sonradan kazanılması gereken özellikler	
13	O (yönetici) bir filozof olmak
14	İlk yöneticilerin kent için yapmış oldukları kanunları, kuralları, usulleri bilmek ve bunları muhafaza edebilmek
15	Eskilerin kanun koymadığı bir konuda onların yollarını izleyerek yeni kanunlar koyma maharetine sahip olmak
16	Herhangi bir zamanda ve durumda ortaya çıkabilecek olaylar hakkında hüküm verebilmek için pratik akla (raviyya) sahip olmak
17	Kendisinin koymuş olduğu kanunlar, usuller konusunda halkı aydınlatma onları ikna etme kabiliyetine sahip olmak
18	Savaş konusunda bedenen ve ruhen hazırlıklı olmak

2.2.2. Modernite Sonrası

Ütopya, Antik Yunan ve kısmen de Farabî'nin çabalarından sonra 16.yüzyılda İngiltere'de yeniden canlandı. Thomas More'un Ütopyası Batıda bir dizi benzeri çalışmanın yolunu açmıştır. Bacon'un "Yeni Atlantis'i, Campenalla'nın "Güneş Ülkesi" aynı idealizme bağlı bir kurgunun ürünüdür. Sanayi Devrimi şartlarında İngiltere'de Robert Owen'ın "Yeni Düzen" denemesi, Thomas More'un fikirlerini hayata geçirme çabası olarak ortaya çıkmıştır.

More ütopyanın yazılma öyküsü olarak şu anekdota yer vermiştir. Raphael isimli bir denizci beş yıl yaşayıp etkilendiği İran yakınlarındaki Polylerit'lerde gördüklerini yazara ve çevresindekilere anlatır. Anlattığı yer yepyeni bir toplum tasviridir. Söz konusu kitapta bu fikirler analitik bir fikri

üretecek şekilde enikonu tartışılır. Şöyle ki Raphael’e itiraz edilir ve Raphael bu itirazlara cevap verir. Bu konuşmalar eski toplum düzeninde nelerin kötü olduğu ve Ütopyada nelerin iyi olduğu hakkındadır (More, 2016).

Thomas More’un Ütopyasının, distopyaların (karşı /kara ütopyaların) da ortaya çıkmasını tahrik ettiği söylenebilir. Bazı yazarlar ütopyik fikirlerin olumsuzluklarına işaret etmek için yine ütopya tekniğini kullanmış, deyim yerindeyse düşmanın silahıyla düşmanı vurmak istemişlerdir. Alex Hukley’in “Cesur Yeni Dünya”sı, George Orwell’in “1984”ü distopya türünün bilinen en başarılı örnekleridir. Her ikisinde de katı/otoriter planlamacılığa dayanan ütopyacılığın beklentileri boşa çıkaran sonuçlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın odak noktasını teşkil eden Ütopya iki kısımdan oluşmaktadır. İşsizlik, suç vb. ekonomik ve sosyal problemleri çözmek için, ikinci kısımdaki esas ütopyadan önce, birinci kısımda üç hayali ülke daha kurgulanmış fakat gerçek çözüm ikinci kısımdaki ana alternatifte bırakılmıştır. Söz konusu üç hayali ülkeden birincisi “olmayan kent/ülke anlamına gelen” Achoria, ikincisi “mutlu kent/ülke” anlamına gelen “Macaria”; üçüncüsü saçma kent/ülke anlamına gelen “Polyteria”dır. Birinci hayali kent, aç gözlülük ile fetih arasındaki ilişkiyi göstermek için kurgulanmıştır. Burada fetih politikası sınırlandırılarak savaşlar azalmış ve böylece halkın daha fazla refaha kavuştuğu anlatılmıştır. İkincisi yani Macaria ise hükümdarın aç gözlülüğü ve yoksulluk arasındaki ilişkiye dikkat çekmek için kurgulanmıştır. Burada devletin hazinesi, halk ile hükümdar arasında yapılan bir sözleşme ile hükümdarın kullanımı açısından sınırlandırılır. Bu da halkın refahını artırmıştır. Üçüncü örnek, Polyteria ilk ikisinden daha önemlidir ve birçok yorumcunun üzerinde uzlaştığı gibi More’un metninin bütününde özel bir yere sahiptir. Polyteria ceza sistemi ile ilgilidir (Çörekçioğlu, 2015: 6).

2.3. Ütopyada Kentsel Doku ve Çalışma Düzeni

Thomas More’un Ütopyası yazıldığı dönemde İngiltere’deki karmaşaya çözüm sunma iddiası taşıyordu. Thomas More, elli dört kentten meydana gelen bir ada ülkesi hayal etmiştir. Bir ada üzerinde kurgulanan kentlerin hepsi birörnektir, sanki aynı kalıptan çıkmış gibidir. Ütopyanın yazarına göre birini gören diğerlerini görme ihtiyacı duymaz. Dilleri, adetleri, kurumları birbirinin aynısı olan kentlerin arasında en kısa mesafe 24 mil (38,4 km) dir. Her bir kentin arazi büyüklüğü kent merkezinden her yöne doğru en az 20 mildir (32 km). Köylerdeki her bir çiftlik evinde kadın ve erkek en az kırk iki kişi yaşar. Her otuz evin başında yani bin iki yüz altmış kişinin başında bir bölge temsilcisi bulunur. Her yıl her evden yirmi kişi kente döner, bunlar köyde iki yıl çiftçilik tecrübesi yaşamış kişilerdir. Onların yerine yirmi kişi kentten köye gönderilir (More, 2016: 114-116).

Ülkenin başkenti adanın tam ortasında yer alan Amaurotus’tur. Onun genel özellikleri More tarafından şu şekilde betimlenmiştir: Alçak bir tepenin etrafına kurulu bu kentin planı kare şeklindedir. Kent, tepenin üstünden Anydrus nehrine kadar uzamaktadır ve bu mesafe yaklaşık 2 mil kadardır. Andrus nehri kentin yaklaşık 80 mil kadar uzağındaki küçük bir kaynaktan doğmakta ve Amaurotusa ulaşmadan önce genişliği yaklaşık yarım mili (800 metre) bulmakta, sonra da daha da genişleyip 60 mil sonra okyanusa dökülmektedir.

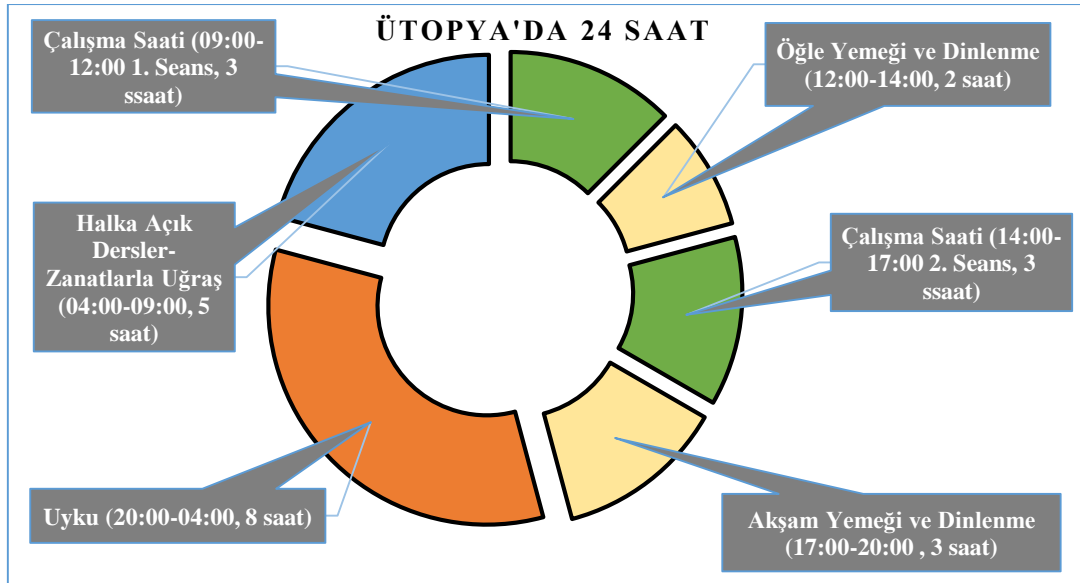
Kent, nehrin karşı yakasına bir köprüyle bağlanmıştır. Bu köprü ince işçilik eseridir ve taştan kemerlerin üstünde yükselmektedir. Sular kiremit künklerle kentin aşağı kesimlerine kadar inmekte ve oradan her yana dağılmaktadır. Arazinin uygun olmadığı yerlerde su ihtiyacı yağmur sularının toplandığı geniş sarnıçlardan karşılanmaktadır (More, 2016: 118-119).

Sokaklar ulaşımına uygun ve rüzgârı kesecek şekilde tasarlanmıştır. Binalar öyle eski püskü değil, cadde boyunca upuzun kesintisiz bir sıra meydana getirmektedir. Caddenin diğer tarafı da böyledir ve evler birbirine bakmaktadır. Ön cepheleri yirmi adım genişliğinde birbirinden ayrılmaktadır. Yani caddenin genişliği en az yirmi metredir. Arka cephelerinde ise geniş bahçeler bulunmaktadır. Her evin sokağa açılan bir kapısı ve bahçeye açılan bir kapısı vardır.

Ütopyalılar her on yılda bir kurayla evlerini değiştirmektedir. Dediklerine göre kentin yerleşim planı en başından planlanmış ama rekreasyonu gelecek kuşaklara bırakılmıştır. Çünkü bir insan ömrünün bütün bunlara yetmediği onu ilk tasarlayanlar tarafından bilinmektedir. Ütopyalılar 1760 yıllık tarihleri boyunca büyük bir dikkatle ve hiç sektirmeden kentle ilgili her şeyi yıllıklar halinde kayıt altına almışlardır.

Şu anki evlerinin hepsi üç katlı, duvarların dışı ya sert çakmak taşlarla ya yontma taşlarla ya da pişmiş tuğla ile kaplıdır. Bunların arasına da kaba sıva çekilmiştir. Damları düz yatık ve ucuza mal olan bir çeşit alçıyla sıvanmıştır. Bu şekilde ateşe karşı dayanıklı hale getirilen bu malzeme çetin hava şartlarına karşı da kurşundan daha mukavemetlidir (More, 2016: 120-121).

Evlerin kapıları daima açıktır ve kapılarında kilit yoktur (Thomas More'un bu hayali, kısmen günümüz Bayburt'unu resmetmektedir). Çünkü bu kentlerdeki evlerde çalınacak kadar fazlalık bulunmaz. Bu haliyle anlaşıldığı kadarıyla Ütopyasında Thomas More, kasaba halinin mükemmelleştirilmiş altın çağını, diğerkâmlığa dayanan bir ahlaki düzeni kurmaya çalışmakta, çatışmalardan arındırılmış uyumlu kentsel yaşamı inşa etmeye çalışmaktadır.

Şekil 1. Thomas More'un Ütopyasına Göre 24 Saat

Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere Ütopyalılar günü yirmi dört saate bölmüşlerdir ve yalnızca altı saat çalışmaktadırlar (Üç saati öğleden önce üç saati öğleden sonra). Günün sekiz saatini uyuyarak geçiren ütopya halkının bunun dışında birkaç saatlik yemek araları vardır. Çalışma, yemek saati ve uyku saatleri dışında herkes istediği işi yapmaktadır ama bu tembel oldukları anlamına gelmez. Çünkü ütopyalılar boş vaktin kendileri için ne anlama geldiğini çok iyi bilmektedirler. Öyle ki onlar zar atma gibi insanı geliştirmeyen oyunlardan bile haberdar değillerdir, satranca benzeyen bir oyun daha biliyorlar ve genellikle akşam yemeğinden sonraki zamanı buna benzer etkinliklerle geçirmektedirler

(More, 2016: 128). Keza ütopyada herkes mutlu olduğu için meyhane gibi insana sahte dinginlik veren yerler yoktur. Ütopyalılar, şafak sökümünden önce halka açık dersler marifetiyle ilgi duydukları alanlarda bilgi ve beceri dağıcıklarını geliştirme imkânına sahiptirler.

Karışıklık ve rekabetin kaynağı olduğu varsayıldığı için bu ada kentlerinde para ve özellikle altın gibi değerli madenler kullanılmaz. Hatta insanlar bunlardan nefret etsin diye altın gibi gözde madenler köleleri işletmek için kullanılır. Üretim ilişkileri sermaye birikimine sebep olmayacak şekilde ayarlanır. Özel mülkiyet olmadığı için Ütopyada ne zengine rastlanır ne de fakire, kimsenin hiçbir şeyi olmadığı halde aslında herkes eşit derecede zengindir. Bu yüzden Ütopyada yasa sayısı başka ülkelerle kıyaslanamayacak kadar azdır, çünkü yasaların, birilerinin başkalarının zararına haksız kazançlarından doğan çatışmalarla başa çıkabilmek için çıkarıldığına inanılmakta ve böylesi durumlarla ütopyada karşılaşılmamaktadır.

Görüldüğü üzere Ütopya bir yönüyle erdeme dayalı kent tasarımıdır. Erdem, bu sistemde insanın, başkasını kendisi gibi görme hatta başkasını kendisine tercih etme tutumu olarak tarif edilmiştir. Yani bencillik minimum seviyeye indirilmiştir. Bu yüzden kişinin kendi menfaatine koşması başkası aleyhine sonuçlar veriyorsa bu erdemsizlik olarak kabul edilmektedir. Ütopyalılar için herkesin iyiliği için çalışmak adeta bir dindir. Kendi rahatını sağlamaya çalışırken başkalarına zarar vermek haksızlığın ta kendisidir. Thomas More bu yüzden Ütopya okullarında teknik ve bilim derslerinin okutulmasından daha çok erdem ve ahlak derslerine yer verilmesini önermiştir.

Ütopya kendisinden sonra benzer nitelikli çalışmalara kaynaklık etmiştir. Bunların başında İtalyan düşünür Campenalla'nın kaleme aldığı "Güneş Ülkesi" gelir. Söz konusu bu eser ana tema olarak ütopyayı akla getirirse de Thomas More'un Ütüpyasından bazı özellikleriyle ayrılır. İtalyan asıllı Campenalla uzun deniz macerası esnasında "Güneş Ülkesi"ni, Kristof Kolomb'un yol arkadaşı olan Cenovalı bir denizcinin dilinden yazmıştır. Onun yaşamış olduğu dönem bilimsel gelişmelerin, devrimlerin sökün ettiği yüzyıldır. Dolayısıyla bilim ve teknoloji kavramları da "Güneş Ülkesi"nin merkezine yerleşir. Hint adaları civarında hayali kurulan bir "Güneş Ülkesi"nde her şey adada yaşayan herkese aittir. "Güç", "bilgelik" ve "sevgi" ilkelerinin geçerli olduğu bu ülkede bunların karşılığı, "barut", "matbaa" ve "pusula" simgeleriyle ifade edilmiştir. Güneş ülkesinin sakinlerinin teknoloji tutkusu o kadar ileri düzeydedir ki o zaman hayal bile edilemeyen uçmayı onlar için mümkün kılmıştır (Tandaçgüneş, 2013: 24).

Bacon'un Yeni Atlantis'i Campenalla'nın fikirlerini bilim kurgu noktasına taşır. Yeni Atlantis de yine Japonya ve Çin civarlarında, sakinlerinin İbranice, Latince Yunanca, İspanyolca konuştukları ve başkaca detayın verilmediği bir ada ülkesidir. Güneş Ülkesindeki bilim ve tekniğe bu eserde kurgusal öğeler yerleştirilmiş ve bu ideal kent tasavvurunda tarım, tıp, denizcilik vs. konularında detaylı tasvirlerle başvurulmuştur. Gökyüzünde mekanik kanatlarla uçmak, deniz altında demirden kapsüllerle seyahat etmek Atlantislielerin olağan maharetleri arasında gösterilmiştir (Tandaçgüneş, 2013: 26).

2.4. Türkiye'de Kent ve Kentlilik Bilinci

Türkiye'de kent, tanımı ne yazık ki mülki taksimat ve nüfus kriterine göre yapılmaktadır. Belediye kurulmasında da en önemli kriter nüfustur. İl ve ilçe merkezlerinin kent olduğu kabulünden hareketle Türkiye'de dokuz yüz elli civarında kent vardır. Ancak hakiki anlamda kent kaç tanedir? ruhaniyeti, kimliği olan kaç kent vardır tartışılır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın meşhur eserinden hareketle bu sayı ancak bir elin beş parmağı kadardır (Tanpınar, 2017). Belki onun kriterlerine göre bunlardan birkaçı günümüzde o hüviyetini kaybetmiş bile olabilir.

Batının aksine Türkiye’de kentleşme çekici nedenlere değil itici nedenlere dayanmıştır. Yani kentler doğal nedenlerle kırsalı kendisi çekerek değil, kırsalın iticiliği nedeniyle büyümektedir (Keleş, 2016: 77-80). Günümüz modern insanı için “Boğaz derdi” yegâne dürtü olduğu için kentler kültürel, estetik, medeniyet mekânı olamıyor; gelişme, kalkınma gibi kulağa hoş gelen kavramlarla kentler katledilmektedir. Gecekondulardan meydana gelen mahallelerin yerine plazalar yükselmesi gelişme sayılmaktadır. Bu düşünce yapısındaki insanların II. Dünya savaşı sırasında Hitlerin Paris’i yok etme ihtimali üzerine “Paris’ten vazgeçmeyiz, teslim olalım ama Paris’i yıkılmasın” şeklindeki Fransız kamuoyunun kent sevdası tutumunu anlayamaması doğal karşılanmalıdır. Fransızlar teslim olduklarında bir gün elbette özgürlüklerini kazanacaklarını biliyorlardı ama Paris yıkıldığında onu bir daha inşa edemeyeceklerinin farkındaydılar. Türkiye’de ne zamanki gökdelenler, yerlerine yapıldıkları derme çatma gecekonduya daha çirkin, daha sevimsiz görülmeye başlanırsa, belki o zaman, Fransızların Paris hassasiyetini anlayabilir, kentleşme bilinci konusunda sevindirici gelişmeler var denilebilir.

Hiçbir gecekondu, betonarme çok katlı bina kadar bir şehre çirkinlik katmaz. Bütün çarpıklığına rağmen gece kondu düğünüyle, derneğiyle, çalgısıyla çengisiyle bir hayat alanıdır. Bütün ışıltısına rağmen rezidanslar insanlığın dikey mezarlıklarıdır. Rezidansında insan tek başına doğar, tek başına ölür hatta ölümünden kimsenin haberi bile olmaz. Bu yönüyle, gecekonduyunun alternatifinin kasvetli betonarme yapılaşmanın olmadığı söylenebilir. Türkiye’de artık dillendirilmeye başlayan “yatay mimari” söylemi sadece yeşil alan özlemi açısından değil daha çok insanın selam verme, komşuluk, diyalog gibi medeni doğasını gerçekleştirme açısından hayati öneme sahiptir.

Ne yazık ki uygulama, söylemi önüne katıp sürüklemiş gözüküyor. “İstanbul’u elbirliği ile mahvettik” şeklindeki en üst düzeyden yapılan açıklamaya rağmen kentleşmedeki hoyratlık uygulamaları hız kesmiş değildir. Türkiye’de özellikle büyükşehirler neredeyse on yıllık bir süre içinde tanınmaz hale geliyor. Hızlı ve çarpık kentleşme olgusu kentlerin hafızası durumundaki birikimleri yok ediyor. Kentin hafızası yok oldukça insanın da kafası da büsbütün karışıyor. Bir de düşününüz ki bundan 100 yıl önce Paris’te ölen biri bugün bir mucize eseri olarak dirilmiş olsun. Bu adam bazı teknolojik gelişmeler karşıda şaşıracaktı ama Eyfel Kulesi’ni eliyle koymuş gibi bulabilecek ve oradan baktığında Paris’in silüetini aynı hislerle seyredebilecek ve oradan ayrıldığında evinin yolunu mutlaka bulabilecektir.

Bu birazda kurgusallık taşıyan örnekle genelde Şark toplumlarında özelde Türk dünyasında mükemmel (erdemli) kent hassasiyetinin gelişmediği vurgulanmak istenmiştir. 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de yoğun göç dalgası altında kentler kimliklerinde ve yaşamsal fonksiyonlarında ciddi erozyonlara karşı karşıya kalmıştır. Konut üretim politikaları, günü kurtarma telaşıyla adeta “yaparken yıkmaya” hizmet etmiştir. Bundan özellikle İstanbul gibi yerleşim yerlerinin kentsel anlamdaki şiirselliği yara almıştır. Zira kent ve iyi bir şiir birbirine çok benzer. İyi bir şiire kolay kolay dokunmak mümkün değildir, tamamlandıktan sonra bir kelime ve harf çıkarılamaz ya da eklenemez. Bunun en ilginç örneklerinden birisi II. Selim’in kendisi için Bursa’da bir türbe inşa etme fikrine Mimar Sinan’ın karşı çıkmasıdır. Turgut Cansever, Mimar Sinan’ın reddini “Bursa o kadar tamamlanmış ve kendi ahengini bulmuş bir kentti ki, ona artık bir şey eklenemeyeceği” düşüncesine bağlayarak açıklamaktadır (Çelik, 2014: 40).

Maalesef yirmi birinci yüzyıl Türkiye’si Mimar Sinan’ın kent hassasiyetinin çok uzağındadır. Her şehrin ruhunu öldüren TOKİ (Toplu Konut İdaresi) uygulamaları bir başarı hikâyesi gibi kabul ediliyor. Barınma, korunma dışında hiçbir estetik, mimari değer taşımayan bu yapılaşma uygulamalarının kentlerin ana silüetini oluşturacak kadar yaygınlık kazanması Türk kentleşme tarihi

açısından talihsizliğin öteki adıdır. Kamusal bilinçlenme seviyesi, TOKİ'leri gayri estetik gördüğü ve her ne pahasına olursa olsun ona hayır dediğinde, bu ülke gerçek anlamda bir kentleşme sürecine girecektir. Bu seviye sadece kentlerin kurtuluşu olmayacaktır. Aynı zamanda böyle bir bilinç düzeyi, demokrasi, laiklik vb. sorunların çözümüne de katkı sağlayacaktır.

3. BAYBURTOPIA

Gerçek anlamda çok az sayıda şehri olan ve bu nadide örnekleri de adeta elbirliği ile yok etme yarışı içinde olan bir ülkede kent üzerine düşünmek başlı başına bir fantezi ya da ütopya'dır. Ama yine de böyle bir ütopya arayışı içinde olmak başarısızlığa koşullanmak ya da mahkûm olmak değildir. Yaşanan realitenin hoyratlığı karşısında kent bilincini diri tutmak için belki de yapılması gereken asgari şey bir ütopyaya sığınmaktır. Çünkü insan idealden koptuğu ölçüde yaşadığı şeye alışır onu kanıksar, ona benzeşir nihayet onun savunucusu kesilir. Gerçek anlamda şehri olmayan Türkiye'de ideal kent üzerinde kafa yormak birçok açıdan belki de umut kırıcı bir teşebbüs olarak görülebilir; ütopyanın tam da bu noktada imdada yetiştiği söylenebilir. Olmayan şeyi akılda, hayalde olmuş gibi tasarlamak umutsuzluğun en etkili panzehridir.

Bu başlık, dünyadaki ütopya geleneğine kendi çapında mütevazı bir katkı olması duygularının bir eseridir. Konu başlığı anlaşılacağı üzere Bayburt ve Ütopya kelimelerinin yan yana getirilmesinden oluşturulmuştur.

İlgi alanının Bayburt olarak tercih edilmesinde birkaç ikna edici sebepten hareket edilmiştir. Birincisi, Türkiye'de kentleşme kriteri olarak neredeyse tek başına nüfus alınmaktadır, bu da nüfus artışının bir yerleşim yerini ideal kent standardına yaklaştırdığı yönünde yanılısamaya yol açmaktadır. Gelişmiş/ideal kent algısında "Nüfus yanılısaması" o kadar yaygın bir hal almıştır ki Türkiye'nin en az nüfusuna sahip kenti olan Bayburt, sosyal medyada, çeşitli aşağılama ve ironi kampanyalarına konu olmaktadır. Bayburt üzerinden, kentleşmenin daha sahici faktörlerine dikkat çekmek ve bu doğrultuda bir kamuoyu oluşturma fikri böyle bir başlık seçiminde temel motivasyon kaynağı olmuştur.

İkincisi, Bayburt'ta son zamanlarda kentin gelişimi ve dönüşümü ile ilgili birkaç koldan önemli sivil inisiyatifler devreye girmiş durumdadır. Ütopyalarda tasvir edilen bazı şeyler Bayburt'ta peyderpey gerçeğe dönüşüyor; mesela bir adam kuş uçmaz kervan geçmez bir dağın başında paradigma devrimi gibi bir müze kuruyor², başka bir adam köyünde çocukluğundaki gibi elektriksiz bir ev inşa ederken yanı başına amfi tiyatro³ kurarak geçmişle geleceği aynı mekânda izdivaç ettiriyor, başka bir adam yörenin gelecek vadeden çocukları için matematik atölyesi⁴ kurarak, geleceğin Da Vincilerinin yollarını döşüyor. Bunlar Bayburt'a Rönesans şafağının habercisi olarak algılanabilir. Bu gelişmeleri bir mihenk taşı olarak düşünmek, böyle bir seçimi daha anlamlı kılmaktadır.

² Bayburt'un Bayraktar köyünde yükselen Müze, çağdaş sanat ve geleneksel el sanatlarına aynı çatı altında yer vermektedir. Sergi salonları, depo müze, atölyeler, konferans salonu, kütüphane ve konukevi ile 40 dönümlük bir araziye yayılan Baksı Müzesi, Bayburt doğumlu sanatçı ve akademisyen Prof. Dr. Hüsamettin Koçan'ın bireysel düşü olarak hayata geçirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için: <http://baksi.org/tr/anasayfa>

³ Kenan Yavuz Kültür Evi, Bayburt'a 40 kilometre uzaklıktaki Demirözü vadisinde bulunmaktadır. Kenan Yavuz Kültür Evi; geleneksel köy evleri, değirmenler, konak, amfi tiyatro, sinema salonu, kütüphane, yöresel mutfak atölyesi, köy kahvesi, kırsal yaşamın izlerini barındıran kapalı ve açık hava müzesi ile bir 'yöresel kültür kompleksi' görünümündedir. Ayrıntılı bilgi için: <http://www.kenanyavuzkulturevi.com/>

⁴ Bayburt Bilgi Paylaşım ve Proje Üretim Derneği (BAYPROJE)'nin girişimleri, Bayburt Valiliği, Bayburt Belediyesi, Bayburt Üniversitesi ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün katkılarıyla Bayburt'a kazandırılan "Matematik Atölyesi". Ayrıntılı bilgi için: <http://www.bayproje.org/>

Son olarak böyle bir seçim, Bayburt'un topoğrafyasının sunduğu imkânlarla ilgilidir. More'un ütopyasındaki kentin fiziksel tarifine en yakın özellikleri Türk kentleri içinde ihtimal ki en çok Bayburt taşımaktadır. Diğer bir deyişle, Thomas More'un ütopyasındaki kent tasarımının bazı unsurlarına zaten Bayburt sahiptir. Bir nehirden bahsedilmesi, kentin dış istilalara karşı derin çukurlar ya da kale gibi duvarlarla çevrelenmesi ile Ütopya, Bayburt'u anımsatıyor. Ütopyada herkesin nerdeyse birbirini tanıması, herkesin evinin herkese açık olması Bayburt'a neredeyse gerçeğin ta kendisidir. Şehri sevmek, aynı yerde yaşamının gururunu taşımak ütopyalıların en önemli özelliklerindedir. Türkiye'de kentlilik duygusunun kriteri olarak öne çıkan hemşericilik duygusunun hala en canlı örneği Bayburt olsa gerek. Bazı arızalı yönleri ıslah edilebilirse hemşericilik duygusu Bayburt'ta kentleşme seferberliğinin, Bayburtopia'nın ana dinamosu olarak işlev görebilir.

Bununla birlikte Bayburtopia ütopyadan bir yönüyle temelli ayrılmaktadır, onun inşasında farklı bir yol izlenilmesi ihtiyacı vardır. Ütopyada, her şeyin sıfırdan inşa edilmesi düşünülmüştür. Hâlbuki Bayburtopia için verilecek uğraşın önemli bir kısmı geçmişi ve mevcudu korumakla ilgilidir.

Bayburt geçmişinden kopmamak ve bir tam yılı çağrıştırmaktan ötürü on iki mahalleden - Bayburt yöresel türkü ve ezgilerde on iki mahalle olarak tarif edilir- oluşur ve yeni mahalleler kurulmaz, yeni yerleşim yerleri hangi mahallenin doğal uzantısıyla ona dâhildir. Çoruh nehrinin iki yanı en az ellişer metre yapılaşmadan arındırılmıştır. Bütün evler Şehit Osman dağı, Duduzar dağı ve Aslan dağı eteklerinde olmak üzere altı sıra halinde inşa edilmiştir. Bütün evler en fazla iki katlıdır. Her evin etrafı her yöne en az altı metre açıklığa sahiptir. Evlerin tümü bahçelidir ve bahçelerin büyüklüğü ait olduğu evin en az dörtte biri kadardır. Eğimli bir arazide sıralı olarak inşa edildikleri için evlerin manzarası birbirini asla kesmez. Evlerin çatısı kiremit kaplıdır ve çatının duvara bittiği yerde sığırcık gibi kuşların girip tüneyeceği hatta yuva yapacağı boşluklar bulunmaktadır. Çocuklar hayvan sevgisi ile büyüsün diye mimaride azami hassasiyet gösterilir. Hemen her evin bahçesinde bir kuşlar için su sunağı bulunur.

Bayburtopia'lılar yağmur sularını biriktirerek bahçelerini sulamaktadırlar. Bayburtopia'lılar maydanoz, taze soğan, havuç vs. günlük sebze tüketimlerini kendi bahçelerinden temin ederler. Bahçelerin bozularak eve katılmasına asla izin verilmez. Bahçelerini ağaçlandırmak istemeyenlere ya da ağaçlandırmaya elverişli olmayan alanlar evcil hayvan bakmak, rekreasyon alanı olarak düzenlemek ya da sportif faaliyetlerde kullanabilme alternatiflerinden birini seçme şansı verilmektedir

Her mahallede dikine ve yatay on ikişer cadde bulunur. Dikine caddeler Çoruh nehrine kadar ulaşır. Söz konusu caddelerin kaldırımları ve yolları arasında eni yarım metreyi aşmayan su kanalları vardır. Şarıl şarıl akan bu dereciklerin suyu Çoruh nehrinden sağlanmaktadır. Maden köyü civarından veya daha yukarıdan döşenen kanallarla Bayburt'a ulaşan sular kendi cazibesıyla şehrin iki yakasından hatta Kale cephesini de hesaba katarsak üç yakasından aşağıya doğru küçük şelaleler oluşturarak Saat kulesi yakınlarından tekrar Çoruh'a karışmaktadır. Saat kulesine bakan kale cephesinden Çoruh'a doğru akan sular ve Şehit Osman cephesinden akan derelerin suları tam Çoruh'a ulaşma noktasında toplanarak birbirine yakın büyücek iki dere oluşturmakta ve Çoruh üzerine kurulmuş irili ufaklı altı köprüden birinin iki yanına kurulmuş üst tarafı köprü hizasında olan iki su çarkını çevirerek tam bir görsel şölen oluşturarak Çoruh'a karışmaktadır. Duduzar cephesindeki mahalle suları ise takriben Bayburt Üniversitesi hizasında tek bir kanalda birleşmekte ve bu noktada kurulmuş bir değirmeni çevirerek Çoruh'a dökülmektedir. Böyle bir planlama, bir zamanlar buralardaki bir değirmen olduğu hatırlatmakta ve değirmen, insanın ekmeğini taştan hatta sudan çıkarmasını imgelemektedir.

Su demişken her mahallede en az bir çeşme bulunur aslında ideal sayının 40 olduğunu Bayburtopi'da kime sorsanız size söyler. Çeşmelerin suları kirli mi diye tereddüt edilmeden içilecek

kadar temizdir. Çeşmelerin mimarisi insan ve doğa uyumunu hatırlatmak ve böylece çevre sevgisini daha da pekiştirmek üzere çeşitli doğa ve hayvan desenleriyle bezenmiştir. Bu yüzden çeşmelerin bir yüzünde özellikle Bayburtopia'lıların eskiden çok sık gördükleri şimdi ise nesilleri tükenmiş ya da tükenmek üzere olan toy, yeşilbaşlı ördek hatta leylek gibi göçmen kuşların desenleri vardır. Diğer yüzünde ise Bayburtopia'nın meşhur ozanlarının en gözde dizeleri. Konusu su olanların seçilmesi ise evladr.

On iki mahallede on iki mahalle odası vardır. Bu odalar şimdiki gibi sadece dini ve bayramlarda sevinç ve ölüm gibi üzüntü günleri için dizayn edilmiş değildir. Her biri şimdiki fonksiyonlarının yanında sanatsal, sportif, eğitsel çok yönlü kompleksler olarak inşa edilmiştir. İki ya da üç katlı olarak mahallenin orta yerine inşa edilmiş binaların alt katı masa tenisi vb. oyunlar için kurgulanmıştır, orta katta, resim müzik vb. uğraşlara tahsis edilmiştir. Satranç gibi bir uğraş Bayburtopia'da yediden yetmişe herkesin gözdesi olduğu için bu katta mutlaka bir satranç odası vardır.

En fazla ikindiye kadar eğitimin sürdüğü Bayburtopia'da öğrenciler boş zamanlarını, resim yaparak, müzik icra ederek, satranç oynayarak değerlendirirler. Bu odalarda çeşitli kategorilerde her ay yarış yapılır ve yılsonunda mahalle birincilerinin yarışacağı büyük yarışın adayları belli olur. Keza düz bir zeminde her bir mahallenin kullanacağı aynı kompleksin içinde yer alan birer futbol sahası ve Basketbol sahası vardır. Bayburtopia'da herkes ya bir sanat ya bir spor dalıyla aktif olarak ilgilendiği için hiç kimse seyirci olarak hiçbir spora ilgi duymaz. Bayburtopia'nın bu yüzden profesyonel futbol kulübü yoktur. Başka yerlerde stadyumlarda kahvehanelerde spor müsabakalarını kendinden geçercesine spor müsabakaları izlemek bunlarla ilgili yorumları dinlemek ve bahisler oynamak Bayburtopia'lılarca çok tuhaf karşılanır hatta zavallılık olarak görülür.

Her güzel kentin mutlaka su ile kardeşliği vardır. Bazen bir deniz bazen, bir nehir, kimi zaman heybetli bir dağ da idare eder. Bayburtopia'nın denizi yoktur ama onu aratmayacak bir nehri bulunur. Çoruh Bayburtopia'lılar için bir Karasu, bir Kızılırmak bir Yeşilirmak gibi kendi rengini kaybetmiş bir nehir değildir. O sıradan bir nehir ötesinde kadimden beri cuy-i ruhtur. Ruh ırmağı demek olan bu nehir, o kadar temiz ve berraktır ki içindeki kum taneleri bile sayılabilir. Bu berraklık ve temizlik, hafif saf bir Bayburtopia'nın Çoruh üzerinde kaynak suyu işletmesi kurmayı düşünmesine dahi neden olmuştur.

İlkbahardaki taşkınlara engel olmak için iki yanında taşlarla yapılan istinat dışında nehirde betona dair bir şey yoktur. Hatta istinat için kullanılan taşlar öylesine gelişigüzel yerleştirilmiştir ki ilk bakışta doğal bir oluşum sanılır. Nehrin iki yanı en az elli metre yapılaşmadan korunmuştur. Nehrin kıyısı yürüme ve bisiklet yolu olarak düzenlenmiştir. Çoruh'u yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya kat edenler yeşil bir tünelin içinden geçtikleri hissine kapılırlar. Bahar aylarında yeşillikler içinde sıkça göze çarpan mor Bayburtopia'nın alamet-i farikası sayılan leylak ağacının güllerinin rengidir. İstanbul için erguvan ne ise Bayburtopia'lılar için leylak odur. Leylak tutkusuyla başka her şeyi ihmal eden Bayburtopia'lılar; gül, iğde, hanımeli, gibi farklı mevsimlerde açan çiçeklere tutku duymaya başlamışlardır. Çoruh kıyısında artık yer yer bunlara rastlanılıyor. Hatta nar gibi kendi kentlerinde yetişmesi mümkün görünmeyen ağaçların bu mevsime uygun türlerini burada görmek isteyenlerin sayısı gün be gün artıyor. Bahar günlerinde boz bulanık suların durulduğu zamanlarda narçiçekleri arasında Çoruh'u aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya boylamak Bayburtopia'lıların hayallerini süslemektedir. Neden olmasın, aya gitme hayalini gerçeğe dönüştüren bilim, Bayburtopia iklimine uygun ağaç ve çiçeklerin geliştirilmesini neden başaramasın diye düşünüyor bu yerin sakinleri.

Çoruh'un gelinliği gibi olan çevresinden söz ederken ona müstesna güzellik katan gerdanlıklarından söz etmek gerekir. Yeni sanayi bölgesinden kale ardına kadar 6 adet köprü

bulunmaktadır. Köprüler Türklerin tarihi yürüyüş güzergâhını temsil etmek üzere yukarıdan aşağıya bir sıra teşkil edecek şekilde, gerçek mimarisine uygun olarak inşa edilmiştir. Bayburtopia'lılar vakti zamanın da kent parkı civarında yapılmış olan Boğaziçi köprüsünü bu mantığa uymadığı için yıkıp şimdiki Erzincan köprüsünün yerinde kurmayı düşünüyorlar. Kentte yaşayan kadın erkek herkesin hatta köylülerin katıldığı bir oylamada Saat kulenin hizasındaki çarşı köprüsünün Mostar şeklinde yapılacağı kesinlik kazanmış. Köprülerin yapımından sonra Bayburtopia'lılar çok heyecan verici bir projeyi konuşmaya başlamış durumdalar. Hayalleri bir gün gerçek olursa eğer, kalenin yerleştiği dağın ortalarından bir yerden başlayan teleferikle Çoruh'u boylu boyunca kat ederek Aslan Dağına kadar seyr-ü sefer yapabilecekler.

Ne var ki bu günlerde asılsız bir dedikodu Bayburtopia'lıların uykusunu kaçırmaktadır. Söylentiye göre Çoruh'la ilgili merkezi bir proje hazırlanmaktaymış. Bir gün kendi inisiyatifleri dışında projelendirip nehrin su kanalı gibi bir ucubeye dönüştürüleceklerinden oldum olası ödleri kopan Bayburtopia'lılar her yerde bunu konuşmaktalar. Çoruh projesi dedikodusu aylardır bir zamanlar İngilizlerin kendilerini İspanyolların işgal edeceği korkusuna denk bir telaş yaratmıştır. Bayburtopia'lılar, içlerinden oldukça güngörmüş aksakallı birinin "telaşa gerek yok kardeşler hiçbirimiz bir şey yapmasak, bu projeye engel olamasak bile Çoruh asildir, kendisine giydirilmeye çalışan elbiseye sığmaz onu yırtar atar" sözüne bel bağlayıp bir nebze teskin olmuş görünüyorlar.

Bayburtopia'lılar kendi haklarından, estetik duygularından feragat edebilirler. Ama doğal yaşama gelince iş değişir. Onlar beton bir su kanalına dönüştüğünde Çoruh'a ve onun habitatına ne olacaklarını düşünmek bile istemiyorlar. Çünkü biliyorlar ki beton bir kanala hapsedildiğinde Çoruh'ta artık balıklar yumurtlayamayacak, kurbağalar vıraklayamayacak, ördekler nazlı nazlı yüzemeyecek; kunduz, su samuru gibi ender canlılar Çoruh'tan başka yerlere hicret edecek, bir daha buralarda kıyamete kadar görülmecekler.

Gündemi meşgul eden Çoruh'un kamuoyunda ses getirmesi için her kes bir şeyler yapıyor. Hem kasvetli ortama biraz neşe katmak için hem de şöhretinden istifade ederek ses getirmek isteyen bir Bayburtopia'lı ise Zihninin meşhur koşmasına nazire yapmayı tercih etmiş:

Vardım ki Çoruh'u beton götürmüş
Böğründe kapkara ıslah bıçağı
Kuyular içinde kalmış büzülmüş
Pes perişan olmuş nehir yatağı

Hangi kuşesine baksam yar eli
Kimden sorulası bunun vebali
Fayansla bezenmiş banyo misali
Cuy-i ruh olmaktan çıkmış bayağı

Mütebessim gözler yerin yaş almış
Bahçelerde leylak yerin taş almış
Kadim güzeller de şimdi kaş almış
Sesimize ses ver ey Aslan dağı

Suda semek zehi bağıban ağlar
Çoruh çoşa gelmez gariban ağlar
Kala mazarına yukardan ağlar
Reva gördü kimler bize bu çağı

Bayburtopia’lılar bir daha inisiyatifleri dışında memleketlerinde bir gelişme olmasın diye yeni bir girişim başlatmış durumdadır. On iki kişiden oluşan bir “bilgeler meclisi” oluşturulması fikri üzerinde çalışıyorlar. Bayburtopia’nın gelişimine en çok katkı sunanlar arasından seçilerek kurulan bu meclisin, mahalli idareler yönetiminin senatosu gibi yetkilendirilmesi planlanıyor. Merkezi hükümet ve yerel yönetimler kentin planlarında esaslı değişiklik getiren uygulamalar önce bu meclisin onayına sunulacak. Tam ittifakla reddedilen planlar en az bir yıl daha gündeme gelmeyecek. Nitelikli çoğunlukla reddedilen planlar, ilgili meclislerde yeniden görüşülerek bir karara varılacak.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Hakiki anlamda çok sınırlı sayıda kenti olan Türkiye’de, kentleşme üzerinde düşünmek paradoks gibi gözükse de bu zorunludur. Gelecek hayali olmadan yaşamak mümkün değildir ya da böyle bir yoksunluk insana yaraşır bir durum değildir. Realitenin hoyratlığına kentleri teslim etmek yerine bir ütopya üzerine kafa yorma çabası hiç değilse kentleşme bilincini diri tutmaya hizmet eder. Başka bir ifade ile ütopya üzerine düşünmek bireyi, yaşadığı kentsel dünyadaki sorunlar konusunda ister istemez harekete geçirecektir. Çalışmanın konusunun belirlenmesinde temel motivasyon da budur.

Dünyada ütopyacılık modern dönemlerde ilk kez İngiltere’de ortaya çıkmıştır. 16.yüzyılda baş gösteren karmaşayı düzene sokmak açısından Thomas More’un Ütopyası bu geleneğin ilk halkasıdır ve kendisinden sonra pek çok yeni esere ilham kaynağı olmuştur. Hatta ütopyada ileri sürülen fikirler yaşamdan kopuk idealler olarak kıyıda köşede kalmamış, İngiltere’de bahçe kent uygulamaları olarak hayata geçmiştir. Bugün Batı kentlerinde görülen, insana dinginlik veren planlama uygulamalarının temeli kuşkusuz ki ütopyacı gelenek tarafında atılmıştır.

Thomas More’un Ütopyayı yazmaktaki amacı hakkında farklı yorumlamalar olduğu görülmektedir. Bu yorumların bir ucunda Thomas More’u modern komünizmin erken temsilcisi olarak görenler, diğer ucunda ise More’un Ütopyasını sadece hiciv olarak düşünenlere yer almaktadır (Atakan, 2016:64). More’un amacı hangi uca daha yakındır bilinmez ama kent felsefesi açısından, ütopyacı geleneğin bir çığır açtığı yadsınamaz bir gerçektir. Hızlı kentleşmenin kent felsefesi geliştirme imkânlarını ortadan kaldırdığı Türkiye’de ütopya vurgusu Türkiye’nin ideal kentleşme sürecine olumlu katkı yapmasına matuf olarak ele alınmış ve somutlaşması açısından “Bayburtopia” gibi bir kavramsallaştırmayla ifade edilmiştir.

Çalışmanın en özgün kısmı olan Bayburtopia’nın Batılı anlamda bir ütopyadan ziyade, bahsi geçtiği üzere, geleceğe yönelik -bir uyarı niteliği de taşıyan- “ideal” bir kent tasavvuru olduğu söylenebilir. Çünkü “ütopya” topyekûn bir siyasal sistem/düzen tasarımıdır. Başka bir deyişle siyasal örgütlenme mekânıdır. Bir kentin sorunları ya da yaşamı ile ilgili düzenlemeler tek başına bir “ütopya” tasarımı için pek yeterli sayılmayabilir. Ayrıca ütopyacı geleneğe ortaya konulan eserlerden anlaşılacağı üzere tarif edilen ideal kent, var olan ve bilinen bir kent değildir. Bu durumlarında kabulü ile birlikte bu çalışma ile ideal kent arayışında böylesi girişimlerin gerekliliği ve faydalılığı hususuna dikkat çekilmiştir. Bayburt özelinden hareketle “Bayburtopia” şeklinde kavramsallaştırılan bu ütopya denemesi, özelde Bayburt, genelde ise Türkiye’deki kentleşme bilincine hizmet etme amacına yöneliktir.

KAYNAKÇA

- Abdullâh İbnü'l-Mukaffa. (2015). *Kelile ve Dimne*. S. Aykut (Çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Atakan, A. (2016). Beşyüzüncü Yıldönümünde Ütopya. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 63-113.
- Çelik, A. C. (2014). Şehirler ve Semboller. H. Taşçı ve N. Nebati (Ed.), *Şehir Üzerine Düşünceler I* içinde (ss. 28-19). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Yayınları.
- Çörekçioğlu, H. (2015). *Modernite ve Ütopya: Ütopya 1984 ve Mülksüzler Üzerinden*. İstanbul: Sentez.
- Farabî. (1990). *El Medînetü'l Fâzıla*. A. Arslan (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Harvey, D. (2008). *Umut Mekanları*. Z. Gambetti (Çev.). İstanbul: Metis.
- İspir, N. (2008). *C.B Macpherson'un Liberal Demokrasi Eleştirisi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Keleş, R. (2016). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyacılık*. Ankara: İmge Kitabevi.
- More, T. (2016). *Ütopya*. Ç. Dürüşken (Çev.). İstanbul: Melisa Matbaacılık.
- Öztürk, F. (2006). *Ütopya ve Eğitim*. Ankara: Nobel.
- Platon. (2017). *Devlet*. F. Akderin (Çev.). İstanbul: Say Yayıncılık.
- Saint Agustinus. (1909). *City Of God*. J. Healey (Çev.). Edinburgh: John Grant.
- Tandaçgüneş, N. (2013). *Ütopya: Antik Çağ'dan Günümüze "Mutluluk Vaadi"*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2017). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taşçı, H. (2014). Şehir, Medeniyet ve Peygamberler. Taşçı ve N. Nebati (Ed.), *Şehir Üzerine Düşünceler I* içinde (ss. 50-77), İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Yayınları.
- Yalçınkaya, A. ve Ören, E. (2015). Ütopyacı Tepki ve Ütopyalar. M. A. Ağaogulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde (ss. 359-379), İstanbul: İletişim.